

The Greek Review of Social Research

Vol 61 (1986)

61

Οικολογία και οικολογισμός στη Γαλλία:
πολιτισμική έκφραση μιας ιδεολογίας

N. Γ. Γεωργαράκης

doi: [10.12681/grsr.962](https://doi.org/10.12681/grsr.962)

Copyright © 1986, N. Γ. Γεωργαράκης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Γεωργαράκης Ν. Γ. (1986). Οικολογία και οικολογισμός στη Γαλλία: πολιτισμική έκφραση μιας ιδεολογίας. *The Greek Review of Social Research*, 61, 30–53. <https://doi.org/10.12681/grsr.962>

Ν.Γ. Γεωργαράκης

**ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ:
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΜΙΑΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ**

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Θα ήταν κοινός τόπος η παρατήρηση πως σε κάθε συζήτηση ενυπάρχει η πρόθεση να διατυπωθεί κάποιος λόγος με συμπερασματικό χαρακτήρα. Εάν, ειδικότερα, ο αναγκαστικά πυκνός λόγος ενός άρθρου περιέχει την πρόθεση να διατυπώσει συμπερασματικά κάποιες προτάσεις με στόχο να δοθεί απάντηση σε μια σειρά συζητήσεων, η αναφορά στο οικολογικό κίνημα δεν επιτρέπει σ' αυτό το άρθρο να ανταποκριθεί στην παραπάνω προσδοκία. Και αυτό, γιατί η αυστηρή οριοθέτηση που θα οδηγούσε σ' έναν γενικότερα αποδεκτό καθορισμό του κινήματος διαφαίνεται αρκετά επισφαλής.

Στην προσπάθεια να συλληφθεί επιστημονικά ο αβέβαιος από ιδεολογική και πολιτική άποψη χαρακτήρας του κινήματος, κινδυνεύει η σκέψη να οδηγηθεί στην αναπόδραστη αντίφαση, να κατασκευάσει εγκεφαλικά ένα περιοριστικά δομημένο σημαίνον, αδύναμο τελικά να αποδώσει την πολυπλοκότητα του «ατίθασου» σημαιόμενου. Σημαιόμενου του οποίου οι πολύμορφες κοινωνικοπολιτικές εσωτερικές διαφοροποιήσεις αντανακλώνται στο ιδεολογικό και πολιτικό πεδίο διαμορφώνοντας έναν πολυσύνθετο αλλά ουσιαστικά κατακερματισμένο και ασπόνδυλο σχηματισμό.

Εισαγωγικά θα πρέπει να σημειωθούν δύο μεθοδολογικές παρατηρήσεις, που άλλωστε καθορίζουν και το περιεχόμενο του άρθρου αυτού.

Έχοντας ως αντικειμενικά δεδομένες τις νέες οικολογικές πραγματικότητες, όπως αυτές εμφανίζονται με αυξημένη βαρύτητα στα πλαίσια των σύγχρονων ανεπτυγμένων βιομηχανικών κοινωνιών, επιδιώκουμε να αναλύσουμε εδώ τα στοιχεία εκείνα που αποδεικνύουν την κοινωνική και πολιτική διάσταση αυτών των πραγματικοτήτων. Καταβάλλεται, δηλαδή, η προσπάθεια να δειχθούν τα θεμελιώδη στοιχεία που ανέδειξαν το οικολογικό σε νέο κοινωνικό κίνημα, εμπνευσμένο από τα κινήματα αμφισβήτησης της δεκαετίας του 1960 και σε

εκφραστή των ανησυχιών της οικολογικής προβληματικής, μέσα από τις νέες μορφές κοινωνικών συγκρούσεων. Με άλλα λόγια, προσπαθούμε να προσεγγίσουμε κριτικά αυτό το νεφέλωμα διαφοροποιημένων μεταξύ τους ευαισθησιών, το μωσαϊκό αντιλήψεων και θέσεων ενσωματωμένων σε ένα μόρφωμα που σταδιακά παίρνει το χαρακτήρα κοινωνικού και πολιτικού κινήματος. Η ιδιαίτερη αναφορά στην εμπειρία της Γαλλίας δεν επιτρέπει εδώ — από μεθοδολογική τουλάχιστον άποψη — να αναλύσουμε τον κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό χαρακτήρα του οικολογισμού στις ανεπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες. Και τούτο γιατί δεν μπορούμε προσφεύγοντας σε αδόκιμες γενικεύσεις, να παραβλέψουμε τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στα οικολογικά κινήματα των επιμέρους δυτικών κοινωνιών.¹

Ακόμη θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο άρθρο αυτό, το οικολογικό κίνημα στη Γαλλία δεν αναλύεται ως στοιχείο του πολιτικού πεδίου, του οποίου τους ιδιαίτερους περιοριστικούς καθορισμούς δεν φαίνεται ικανό, όπως έδειξαν οι πρόσφατες εκλογές, να ξεπεράσει. Αντίθετα καταβάλλεται η προσπάθεια να δειχθεί η κοινωνική δυναμική του κινήματος και η εσωτερική ιδεολογική πολυμορφία του. Η προσέγγιση δηλαδή στρέφεται περισσότερο στην ανάλυση των εσωτερικών δομών και των κοινωνικοπολιτικών αναφορών του· χωρίς να εξετάζεται η ένταξη και η δυνατότητα ανάπτυξής του στο πεδίο του πολιτικού συστήματος. Μια δεύτερη παρατήρηση. Το γεγονός ότι το οικολογικό κίνημα αποτελεί, όπως σημειώνει ο M. Castells, μια δομούμενη κοινωνική διαδικασία, της οποίας η λογική πηγάζει από την προοδευτική ανάπτυξη νέων κοινωνικών αντιθέσεων στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, υποχρεώνει να εισαγάγουμε στο σύστημα σκέψης μας νέους ερμηνευτικούς μηχανισμούς. Χωρίς να υπονοείται η συνολική ανατροπή του, προτείνεται μάλλον ο εμπλουτισμός της κοινωνιολογικής σκέψης με νέα στοιχεία που επιτρέπουν την ανάλυση των σύγχρονων κοινωνικών και πολιτικών διαδικασιών και απαντούν στα κρίσιμα ερωτήματα των σύγχρονων κοινωνικοπολιτικών συγκρούσεων.

Τα παραπάνω προσδιορίζουν τη γενική δομή της προβληματικής αυτού του άρθρου, της οποίας οι λεπτομέρειες θα εκτεθούν κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του.

Κυρίως θα σταθούμε σε τρία σημεία:

Θα ορίσουμε, πρώτα, το κίνημα κοινωνικά και πολιτικά, και μέσα από την ανάλυση των σχέσεων που αναπτύσσει με τα άλλα κινήματα και ομάδες κοινωνικής αμφισβήτησης θα προσδιορίσουμε την ιδιαιτερότητά του.

---

1. Δεν σημαίνει πως παραβλέπουμε την ύπαρξη οικονομικών και κοινωνικοπολιτικών παραγόντων που προσδιορίζουν το χαρακτήρα τους πέρα από εθνικά σύνορα. Είναι άλλωστε μερικά από τα κοινά στοιχεία τους που θα θέλαμε αφαιρετικά να σημειώσουμε στις σελίδες που ακολουθούν.

Σε ένα δεύτερο μέρος θα προχωρήσουμε στη διατύπωση ενός θεωρητικού πλαισίου για τον καθορισμό της κοινωνικοπολιτικής ταυτότητας των οικολόγων.

Τέλος, θα επιδιώξουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα εάν και με ποιες ιδιαιτερότητες μπορεί η οικολογία να είναι και ιδεολογία, εμμένοντας κυρίως στο πολιτισμικό στοιχείο που εισάγει στον ιδεολογικό λόγο ο οικολογισμός.

I. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

1. Πεδίο συστατικής σύγκλισης και συμπύκνωσης

Η ιδιαιτερότητα του οικολογικού κινήματος συνίσταται στο γεγονός ότι ενσωματώνει στην περιοχή των ιδεολογικών του προσανατολισμών και στο πεδίο της πολιτικής πρακτικής πολλαπλά κοινωνικά ρεύματα και κινήματα μεταξύ τους διαφοροποιημένα και διακρινόμενα.

Κινήματα προστασίας της φύσης, μεμονωμένα άτομα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ή αυξημένη συνείδηση για την οξυμένη επιδείνωση των περιβαλλοντολογικών προβλημάτων, ή ακόμα άμεσα ενδιαφερόμενοι για την υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής τους,² παράλληλα με τα ποικίλα κινήματα πολιτικής αμφισβήτησης, το φεμινιστικό κίνημα, τα πολλαπλά κινήματα κοινωνικής πρακτικής και τέλος τις διάφορες ομάδες αναρχικών ή «ανένταχτων» συνθέτουν το ευρύτερο πλαίσιο όπου αναπτύσσεται η οικολογική προβληματική. Συχνά, στο βαθμό που ο διαφοροποιημένος χαρακτήρας και οι διακρινόμενοι στόχοι τους δεν αντιστρατεύονται τη συσπείρωση γύρω από κοινές αναζητήσεις, επικεντρώνουν τόν προβληματισμό τους σ' έναν κοινό άξονα, επιδιώκοντας να διατυπώσουν κάτι περισσότερο από μια απλή εναλλακτική πρόταση. Με πολύμορφους αμφισβήτητη τρόπους, αντιπαραθέτουν έναν άλλο «τρόπο ζωής», ένα ποιοτικά διακρινόμενο πλαίσιο συμβίωσης σ' αυτό που προβάλλει ο συγκεκριμένος χαρακτήρας ανάπτυξης των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών. Και κάτι ακόμη περισσότερο· αντιπροτείνουν μian άλλη πορεία ποιοτικής αναβάθμισης των συνθηκών ζωής με στόχο να ξεπεραστούν οι αντιφάσεις της ανάπτυξης που στηρίζεται σε καθαρά ποσοτικά καταναλωτικά κριτήρια.

Σε μια γλαφυρή διατύπωση, η C. Deconan εξέφρασε το ποιητικό όραμα

---

2. Κείμενο συμφωνίας των «Φίλων της Γης». Αναφέρεται στο B. Lalonde, D. Simonet, *Quand vous voudrez*, Παρίσι, Pauvert, 1978, σελ. 224.

που μας καλεί η οικολογία να αναπολήσουμε· «η επανακαάλυψη της λεηλατημένης γης του απογυμνωμένου, αποικιοποιημένου σώματος», έγραφε, παραμένει ο κυρίαρχος στόχος της εναγώνιας αναζήτησής της.³ Προς αυτή την κατεύθυνση το οικολογικό κίνημα αναζητά δυναμικά να συμπυκνώσει ευαισθησίες και πολυποίκιλους προβληματισμούς με στόχο να ενεργοποιηθεί στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο περιθωριοποιημένες, από τον παραδοσιακό πολιτικό λόγο και πρακτική, κοινωνικές δυνάμεις. Μια σειρά από οικονομικοκοινωνικές παραμέτρους λειτούργησαν καταλυτικά, δημιουργώντας τις αναγκαίες, αλλά όχι πάντα ικανές συνθήκες ανάπτυξης των διάχυτων ευαισθησιών σε κοινωνικό κίνημα. Είναι αυτές που συνέβαλαν στην απεμπλοκή της οικολογίας από τον περιορισμένο καθαρά επιστημονικό προσανατολισμό ή από το στενά ηθικολογικό περιεχόμενο της για να προσδώσουν τον κυρίαρχο κοινωνικό της χαρακτήρα. Η διαδικασία κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης που οδηγεί στην έντονη εκβιομηχάνιση, η άμετρη εξάπλωση των μεταλλοπύλων συνοδευμένη από την αλόγιστη, απρογραμματίστη διαδικασία αποδυνάμωσης των αγροτικών περιοχών, συνθέτουν το πλαίσιο της ανορθολογικής και βασικά αντι-οικολογικής αναπτυξιακής πορείας. Οι κοινωνικές αναταραχές που συνόδευαν τις απρόβλεπτες και σχεδόν πάντα ανεξέλεγκτες κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις δημιούργησαν τις συνθήκες για την παρέμβαση της οικολογίας στον κοινωνικό χώρο. Από τη στιγμή εκείνη, το περιβαλλοντολογικό πρόβλημα έρχεται να διαδραματίσει το ρόλο του «μεσολαβητή»,⁴ αναδεικνύοντας στο χώρο των κοινωνικών διεργασιών νέες, με σύνθετο και ασταθή χαρακτήρα, κοινωνικές δυνάμεις. Το περιβάλλον μετεξελισσεται σε συμβολικό χώρο συνάντησης νέων κινημάτων κοινωνικής αμφισβήτησης. Τείνει μάλιστα να αναδειχθεί σε πεδίο όπου συγκλίνουν παραδοσιακές αλλά αρκετά επίκαιρες μορφές έκφρασης με ένα αμάλαγμα —ακόμα αρκετά αδιαμόρφωτο— μηνυμάτων του μέλλοντος.

Η οικολογική προβληματική, δηλαδή, ξεπερνά την απλή επιλογή ανάμεσα στη σταθερά οικονομική ανάλυση και τον παραδοσιακό πολιτικό λόγο. Ανάγεται σε προνομιούχο σταυροδρόμι όπου ξαναβρίσκουν τη δυναμική έκφρασή τους ιδέες και κοινές επιδιώξεις διατυπωμένες από τα πολύμορφα κινήματα κοινωνικής αμφισβήτησης.⁵ Στο κοινωνικό πεδίο κατορθώνει τελικά να μετουσιωθεί, θα λέγαμε, σε χώρο υπερτοποθέτησης νέων μορφών κοινωνικής πάλης.

Το ερώτημα είναι μέσα από ποιες διαδικασίες, κάτω από ποιους όρους

3. C. Decouan, *La dimension écologique de l' Europe*, Παρίσι, Entente, σ. 76.

4. J.-P. Bras, *Les forces politiques et les problèmes de l' environnement en France*, Mémoire, DES (Paris II), Παρίσι 1975, σελ. 22.

5. Συζήτηση του Ribes με τον S. Moscovici, στο J.-P. Ribes, *Pourquoi les écologistes font-ils de la politique?*, Παρίσι, Seuil, 1978, σελ. 129.

και σε ποιο τελικά βαθμό το οικολογικό κίνημα διαδραματίζει αυτό το ρόλο; Ήδη σημειώσαμε ότι το περιβάλλον, στην πιο πλατιά έννοια του όρου, ανάγεται σε στοιχείο αναφοράς όπου συγκλίνουν πολύμορφες ευαισθησίες. Στο βαθμό που ο οικολογικός λόγος αρθρώνει τις επιμέρους αναζητήσεις, λειτουργώντας συμπυκνωτικά, κατορθώνει δυναμικά να εκφράσει εκείνες τις κοινωνικές δυνάμεις που επιθυμούν να διεξαγάγουν την πιο ζωντανή σύγχρονη μορφή πάλης για τον άνθρωπο.⁶ Με την προϋπόθεση ότι εξασφαλίζει μέσα από ένα πλέγμα χαλαρών δομών την ελεύθερη έκφραση και διακίνηση πολλές φορές συγκρουόμενων ιδεών και ευαισθησιών. Χωρίς, μάλιστα, η συνεκτική λειτουργία να παρεμποδίζει — αντίθετα να επιζητά και να προϋποθέτει την αυτόνομη ανάπτυξή τους. Αυτονομία που υπαγορεύει την *εμμονή* σ' ένα διαρκές και βαθύ άνοιγμα υποδοχής πολυποίκιλων μηνυμάτων. Προϋπόθεση πάντα παραμένει η δημιουργία των αντικειμενικών συνθηκών για να οικοδομηθεί μια μορφή συγκλιτικής σχέσης με τα άλλα κοινωνικά κινήματα. Όστε η δεδομένη σχέση συμπληρωματικότητάς τους να οδηγήει τελικά στο μετασχηματισμό των «κοινών προθέσεων σε κοινωνικό κίνημα».⁷

2. Αυτονομία: Όρος αποσύνθεσης ή λειτουργικής συμπόρευσης;

Δεν θα πρέπει ωστόσο να υποτιμηθεί ο διπλός κίνδυνος που ελλοχεύει κάτω απ' αυτές τις συνθήκες. Η έκφραση σοβαρών διασπαστικών τάσεων στο εσωτερικό του οικολογικού κινήματος και η ενδεχόμενη υποβάθμιση της εικόνας του σε νέο «κοινωνικό απορριμματοσυλλέκτη»⁸ συνθέτουν τις δύο παραμέτρους της αντίστροφης διαδικασίας αποσύνθεσής του. Ενδεχόμενο που ανάγει σε πρωταρχικό στόχο την αδιάλειπτη προσπάθεια να διαμορφωθεί το πλαίσιο όπου θα μπορούσαν τελικά να θεμελιωθούν οι αναγκαίοι μηχανισμοί για την ανάπτυξη της συμπυκνωτικής λειτουργίας του κινήματος. Σε τρόπο ώστε η οργανωτική δομή του να εξασφαλίζει τη διατήρηση της συνοχής, αλλά συγχρόνως να λειτουργεί και ως πλαίσιο μετασχηματισμού του όλου. Βάση για την οικοδόμηση τέτοιας μορφής σχηματισμών παραμένει η ελαστικότητα των οργανωτικών δομών και των διαδικασιών. Γιατί είναι αυτή που επιτρέπει την ελεύθερη έκφραση και ανάπτυξη των διαφοροποιημένων ομάδων και κινημάτων. Μόνο κάτω απ' αυτές τις προϋποθέσεις η φαντασία —υπαρ-

6. P. Saint Marc, *Socialisation de la nature*, Παρίσι, Stock, 1971, σ. 282.

7. Συνέντευξη του Ribes με τον S. Moscovicci, *ό.π.*, σ. 127. Επίσης, B. Lalonde, D. Simonet, *ό.π.*, σ. 162.

8. J. Neri, C. Ribay, *L' affirmation de la différence en politique: le cas du collectif Ecologie 78 dans la 4e circonscription, des Yvelines (Elections legislatives de 3/1978)*, τ. 2 (Memoire DEA, Paris I) Παρίσι, 1978, σ. 65.

ξιακό στοιχείο αυτών των κινημάτων— δεν χάνει τίποτα από τη μεγαλοπρεπιά της όταν περνά στην πραγμάτωσή της, αφού παραμένει πέρα από όποια οργανωτικά σχήματα ικανή να εμπνέει και να τροφοδοτεί καθημερινά την κοινωνική και πολιτική πρακτική.

Επιπλέον η αταλάντευτη αναζήτηση και διεκδίκηση της αυτονομίας του επιτρέπει στο οικολογικό κίνημα να εμφανίζεται ως πόλος έλξης και πεδίο οικοδόμησης μιας νέας ιδεολογικοπολιτικής οντότητας. Είναι αυτή άλλωστε που οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό της σχέσης με τις άλλες πολιτικές ενσωματώσεις· όχι μόνο διεκδίκηση της αυτονομίας του από τις παραδοσιακές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, αλλά αναγνώριση της αυτονομίας των άλλων κινήμων όταν η συνεργασία και έκφραση μέσα από τις γραμμές του εμφανίζεται ως αναγκαία προϋπόθεση για την ανάληψη κοινής δράσης. Η αντίληψη δηλαδή αυτή της αυτονομίας, που καθορίζει άλλωστε την ειδικότητα της δομής του, συνίσταται στο γεγονός ότι δεν επιδιώκει να αφομοιώσει και να καταργήσει κάτω από την οικολογική επιγραφή τον ιδιαίτερο χαρακτήρα ή τη διαφοροποιημένη προβληματική τους. «Οι οικολόγοι», τονίζουν οι B. Lalonde και D. Simonet, «δεν έχουν ούτε επιτελικό γραφείο ούτε συνθήματα, δεν επιδιώκουν να αντιπροσωπεύσουν τα άλλα κινήματα. Επιθυμούν να συμπαραταχθούν με αυτά στο πολιτικό πεδίο».⁹ Με στόχο να οικοδομήσουν σχέσεις που να βασίζονται κατ' αρχήν στην αναζήτηση της αμοιβαίας θέλησης,¹⁰ αναγκαίας για να αναληφθεί η αντιπροσωπευτική πάλη ενός ευρύτερου κινήματος. Κινήματος του οποίου οι «ποιητικοί» οραματισμοί δεν θα αποτελούν τελικά τροχόσπηδη στην καθημερινή παρέμβασή του στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο.¹¹

Η αναγκαιότητα —συνειδητοποιημένη ή όχι— για τη χάραξη συγκεκριμένων πρακτικών δεν αποτέλεσε όμως πάντα αποτελεσματικό παράγοντα μετασχηματισμού των κοινωνικοπολιτικών διαδικασιών. Το πρόβλημα της δραστηριοποίησης —ως αναγκαιότητα και μορφή δράσης— του κινήματος στο πεδίο που οριοθετεί η παραδοσιακή πολιτική σκακιέρα αποτελεί σημαντικό σημείο αντιπαράθεσης των επιμέρους κινήμων και ρευμάτων που κινούνται στον οικολογικό χώρο. Το πέρασμα από την «ποίηση» στην πολιτική, από την «ονειροπόληση» στην αντιμετώπιση της πραγματικότητας ανάγεται σε κυρίαρχο σημείο τριβής. Η απόρριψη της πολιτικής δραστηριοποίησης αναστέλλει σε μεγάλο βαθμό την ανάληψη της πάλης για την ποιοτική αλλαγή του «τρόπου ζωής» και φαίνεται να υποβιβάζει την αμφισβήτηση σε

9. B. Lalonde, D. Simonet, *ό.π.*, σ. 150.

10. *Ibid.*, σ. 161.

11. Συζήτηση του Ribes με S. Moscovici, *ό.π.*, σ. 127.

απλή ονειροπόληση. Μάλιστα, η ενδεχόμενη σύγκλιση στο ιδεολογικό επίπεδο ή ακόμη και συμπάρταξη στον κοινωνικό χώρο, δεν οδηγεί πάντα στη σύμπραξη και στο πολιτικό πεδίο. Η δυνατότητα ενσαρκώνεται σε πράξη στο βαθμό που πρακτικά το οικολογικό κίνημα είναι σε θέση να προτείνει ένα πλαίσιο πολιτικής προβληματικής και δραστηριοποίησης εμπνευσμένο από ελπίδες, μορφές αμφισβήτησης και προτάσεις που αναπτύχθηκαν την τελευταία εικοσαετία. Ο αυθορμητισμός και η αυτοδιάθεση, η αναζήτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης ως πλαισίου απόρριψης των κοινωνικών διακρίσεων και ανισοτήτων, το παλαιό αναρχικό όνειρο ενός κόσμου περισσότερο βιώσιμου¹² και η απόρριψη του πολιτικού κομφορμισμού πλάι στην προβληματική για την προστασία της φύσης, συνυπάρχουν και βασανίζουν την οικολογική σκέψη. Οι εκφρασμένες ανησυχίες και επιμέρους αναζητήσεις αντανακλώνται σ' αυτή δίνοντας την εντύπωση εκπληκτικής σύνθεσής τους.¹³ Χωρίς όμως τελικά να βρίσκουν την αναγκαία, στα πλαίσια των σύγχρονων πολιτικών διαδικασιών, ενότητα. Έστω στηριγμένη πάνω στην πολυμέρεια και εκφρασμένη μέσα από την πολυφωνία.¹⁴

Να τονίσουμε, κλείνοντας, ότι η συνύπαρξη και αλληλεπίδραση των παραπάνω κινήματων και ρευμάτων, μέσα στην καθημερινή πρακτική, αποτελεί αναπόδραστο όρο της επιβιώσής τους. Από μια άποψη αποκτούν την ιστορική τους ιδιαιτερότητα¹⁵ μέσα από τη συμβολή τους στην ανάδειξη και ανάπτυξη του μορφώματος εκείνου που ονομάζουμε οικολογικό κίνημα. Οι διάφορες επιμέρους ανησυχίες συμπυκνώνονται τελικά στον οικολογισμό, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, ως έκφραση της κοινωνίας των πολιτών σύροντας τα πρωταρχικά προβλήματα της βιομηχανικής κοινωνίας έξω από το χώρο της εργασίας.¹⁶

12. P. Samuel, *Ecologie, détente ou cycle infernal*, Παρίσι, Union Générale d' editions, 1973, σ. 145.

13. Ζητώντας την υπερψήφιση των οικολόγων στις προεδρικές γαλλικές εκλογές του 1981, ο B. Lalonde διατυπώνει με ενάργεια αυτήν την προοπτική· η ψήφος στους οικολόγους, τόνιζε, προωθεί «την πραγματοποίηση ενός νέου σχεδίου που έχει παρουσιαστεί στη Γαλλία εδώ και αρκετό καιρό» το οικολογικό σχέδιο «εκφρασμένο από κινήματα που εμφανίστηκαν πρόσφατα στις περισσότερες βιομηχανικές κοινωνίες. Κινήματα διαφορετικού χαρακτήρα και στόχων όπως αυτά των «καταναλωτών», τα γυναικεία κινήματα ή εκείνα της προστασίας του περιβάλλοντος και του πλαισίου ζωής» (συνέντευξη του B. Lalonde στον P. Jarreau, *Le Monde*, 24 Απριλίου 1981. Επίσης βλ. J.-L. Simonet, «Et maintenant l'écologie radicale», *Le Monde*, 7 Απριλίου 1981.

14. Τις κοινωνικές παραμέτρους αυτής της αδυναμίας προσπαθούμε να αναδείξουμε στην επόμενη παράγραφο. Για την ανάγλυφη παρουσίαση της πολυδιάσπασης και του κατακερματισμού του οικολογικού «ιστού» όπως αυτός εμφανίζεται σήμερα βλ. κυρίως το άρθρο του Roger Cans, «La plongée des «écologues»», *Le Monde*, 6 Μαρτίου 1986.

15. B. Lalonde, D. Simonet, *ό.π.*, σ. 150.

16. D. Simonet, *L'écologisme*, Παρίσι, PUF, 1979, σ. 120.

Αλλά και το οικολογικό κίνημα, χωρίς ουσιαστική συμπόρευση σε όλα τα επίπεδα με τα άλλα κοινωνικά κινήματα και διαρκή έμπνευση από την καθημερινή δράση τους κινδυνεύει να καταλήξει, ανεξάρτητα από υποκειμενικούς ή αντικειμενικούς λόγους, σε «απλό συμπλήρωμα των πολιτικών σχηματισμών». ¹⁷ Σ' αυτή την περίπτωση η αφομοίωσή του από τις παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις, ως αποτέλεσμα —αλλά όχι μόνο— της απομόνωσής του, διαφαίνεται αναπόφευκτη.

II. ΤΑΞΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ

Επιδιώξαμε να αποσαφηνίσουμε τον βασικό κοινωνικό-πολιτικό ρόλο που οφείλει να αναλάβει το κίνημα, τη δυναμική δηλαδή λειτουργία συμπύκνωσης μέσα από τη διαρκή διαδικασία συμπόρευσης με τα άλλα κινήματα. Στη συνέχεια επιχειρούμε να εντοπίσουμε τη συγκεκριμένη ταξική θέση και πολιτική έκφραση των κοινωνικών στρώματων που εκφράζονται μέσα από τις γραμμές του. Θέση που προσδιορίζεται από μια δέσμη κοινωνικών οριζουσών.

Θα διατυπώσουμε, καταρχήν, κάποιες γενικές παρατηρήσεις μεθοδολογικού βασικά χαρακτήρα, σχετικές με τη δομή της κοινωνικής βάσης των νέων κοινωνικών κινήματων.

1. Κοινωνικές ορίζουσες και ταξική οριοθέτηση

Βασικό διαφοροποιό στοιχείο, που ορίζει άλλωστε την ειδικότητα των νέων κοινωνικών κινήματων, παραμένει η συγκεκριμένη θέση τους «έξω και πέρα από την παραγωγική διαδικασία». Εκφράζουν αυτά τα «εξωεργοστασιακά» κινήματα κοινωνικές τάξεις και στρώματα που στο σύνολό τους αντιπροσωπεύουν έναν κοινωνικό χώρο σχετικά ετερογενή. Εκφράζουν, δηλαδή, από μian άποψη και με έναν ειδικό χαρακτήρα, τα κοινωνικά στρώματα που ο Ν. Πουλαντζάς ονόμασε «νέα μικροαστική τάξη» (τεχνικοί, ιδιωτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι, ελεύθεροι επαγγελματίες στον τριτογενή τομέα) και γνώρισαν σημαντική επέκταση στο σύγχρονο στάδιο ανάπτυξης και δομικής κοινωνικής μετεξέλιξης.

Επέκταση που συνδέεται άμεσα με το επίπεδο διαφοροποίησης των μηχανισμών διαχείρισης και παραγωγής στο μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού. ¹⁸

17. B. Lalonde, D. Simonet, *ό.π.*, σ. 161.

18. N. Poulantzas, *Les classes sociales dans le capitalisme, aujourd' hui*, Παρίσι, Seuil,

Η «νέα μικροαστική τάξη» αποκτά ιδιαίτερη πολιτική βαρύτητα· το ειδοποιό στοιχείο δεν είναι τόσο η ποσοτική επεκτατική της τάση, όσο κυρίως μια σειρά νέων ποιοτικών στοιχείων που παράγουν ιδιαίτερες αντανakλάσεις στο ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο. Η «διάμεση», «μεσολαβητική» της θέση αφού λειτουργεί ως τάξη πολωμένη ανάμεσα στην αστική και την εργατική τάξη¹⁹ και η ανταγωνιστική απομόνωση των μελών της μέσα στην αγορά και στη διαδικασία εργασίας αποτελούν θεμελιωτικά στοιχεία της μικροαστικής ιδεολογίας. Είναι αυτά που λειτουργούν ως μηχανισμοί ιδεολογικής φόρτισης, στο βαθμό που προσδιορίζουν τον ιδιαίτερο ατομικιστικό χαρακτήρα της μικροαστικής αναζήτησης της κοινωνικής ανόδου, βασισμένης με τη σειρά της στην ιδεολογική αντίληψη του «μύθου της γέφυρας»²⁰ ως εργαλείου μετασχηματισμού των κοινωνικών όρων. Στο πολιτικό επίπεδο, και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία στην ανάλυσή μας, όπως παρατηρεί ο Ν. Πουλαντζάς, ο συγκεκριμένος χαρακτήρας της θέσης της νέας μικροαστικής τάξης, καθώς και η ατομιστική της ιδεολογία, προσδιορίζουν μια ορισμένη πολιτική συμπεριφορά που καθορίζεται σε τελευταία ανάλυση από την αδυναμία οργάνωσης σ' ένα δικό της αυτόνομο πολιτικό κομματικό σχηματισμό.²¹

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο πρέπει να αναζητήσουμε την κοινωνική βάση του οικολογικού κινήματος σ' αυτήν την ίδια την εργατική τάξη, όπως διευρυμένη και διαφοροποιημένη (πολλές φορές μάλιστα διαιρεμένη) εμφανίζεται στις σύγχρονες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες. Το στοιχείο που τελικά καθορίζει ταξικά την εργατική τάξη σ' ένα σύγχρονο καπιταλιστικό σχηματισμό είναι η κυριαρχούμενη-υποταγμένη θέση της στην παραγωγική διαδικασία. Η άμεση όμως διαδικασία ενσωμάτωσης της επιστήμης και της διανοητικής εργασίας στην παραγωγή υπεραξίας, στα πλαίσια της σημερινής διεθνοποιημένης παραγωγικής διαδικασίας, προσδιορίζει το νέο της χαρακτήρα.²² Τα αποτελέσματα που προκαλεί στο ιδεολογικοπολιτικό επίπεδο ο διαφορισμός ανάμεσα στη διανοητική εργασία και στη χειρωνακτική ορίζουν τελικά την ιδιαιτερότητά της. Προσδιορίζουν, δηλαδή, κατά κύριο λόγο, την εσωτερική διαφοροποίηση, ή πιο σωστά τη διαίρεση της νέας διευρυμένης εργατικής τάξης και καθορίζουν τον ειδικό χαρακτήρα καθεμιάς από τις διακρινόμενες κατηγορίες και των επιμέρους στρωμάτων τους.²³

1974, σ. 214. Επίσης Μ. Castells, "Crise de l'Etat consommation collective et contradictions urbaines" στο *La crise de l'Etat*, υπό τη διεύθυνση του Ν. Πουλαντζά, Παρίσι, PUF, 1976, σ. 191.

19. Ν. Poulantzas, *Les classes sociales...*, ό.π., σ. 291 και 310.

20. *Idem*, σ. 312.

21. *Ibid*, σ. 313. Για τη μικροαστική ιδεολογία στο ίδιο σ. 307 κ.ε.

22. Για ευρύτερη ανάλυση αυτών των ζητημάτων στο Ν. Poulantzas, *Les classes sociales...*, ό.π., σ. 267 κ.ε.

23. *Ibid*, σ. 270 και 271.

Για να συγκεκριμενοποιήσουμε την υπόθεσή μας πρέπει να κάνουμε δύο παρατηρήσεις. Να λάβουμε καταρχήν υπόψη μας ότι στο εσωτερικό της ποιοτικά νέας εργατικής τάξης, ο εργάτης διαφοροποιείται από την ευρύτερη μάζα των μισθωτών που συμμετέχει στη διανοητική εργασία μέσα στη διαδικασία της υλικής εργασίας.

Η δεύτερη παρατήρηση αναφέρεται στο ποιοτικό κριτήριο, που εισάγει αυτή η διάκριση και συνοψίζεται στην παρακάτω πρόταση: η διανοητική εργασία είναι φορτισμένη κατά βάση από μια σειρά «πολιτισμικών» στοιχείων που καθορίζουν την ειδικότητά της και τη διαφοροποιούν στο πολιτικοϊδεολογικό πεδίο από τη χειρωνακτική εργασία. Γεγονός που σημαίνει δηλαδή ότι τα πολιτισμικά αυτά στοιχεία σε συνδυασμό με το σχετικά ανεπτυγμένο μορφωτικό επίπεδο διαφοροποιούν και διακρίνουν αυτή την κατηγορία των εργαζομένων από τον παραγωγικό εργάτη, μέσα στην υλική εργασία. Μ' αυτόν τον τρόπο εισάγεται στη διευρυμένη πλέον εργατική τάξη ένα πολιτισμικό στοιχείο διαφοροποίησης. Είναι σ' αυτή τη δεύτερη κατηγορία της «νέας εργατικής τάξης», όπως την εννοούμε εδώ, που κυρίως έχουν τη δυνατότητα να παρέμβουν τα νέα κοινωνικά κινήματα.

Ωστόσο η κοινωνική βάση των κινήματων αυτών δεν καθορίζεται μοναδικά με κοινωνικοεπαγγελματικά κριτήρια. Απλώνεται επίσης σε όλο το πεδίο των κοινωνικών σχέσεων όπου επεμβαίνουν οι κατασταλτικοί και ιδεολογικοί μηχανισμοί του σύγχρονου συγκεντρωτικού αυταρχικού κράτους. Οι διάφορες κοινωνικές μειονότητες, οι γυναίκες, οι νέοι αποτελούν νέο φορέα ποιοτικά καινούριων ευαισθησιών. Θα επιμείνουμε όμως στο γεγονός ότι η τοποθέτησή τους απέναντι στο οικολογικό κίνημα προσδιορίζεται, σε τελευταία ανάλυση, από τη γενική κοινωνική κατάσταση τους, από το σύνολο δηλαδή των παραμέτρων που καθορίζουν τη συγκεκριμένη θέση τους στο οικονομικοκοινωνικό πεδίο. Απ' αυτή την άποψη θα πρέπει να δεχτούμε ότι τα κυρίαρχα στοιχεία της κοινωνικής βάσης αυτών των κινήματων συχνά επικαλύπτονται. Όμως είναι τελικά οι οικονομικοί και κοινωνικοί όροι ύπαρξής τους, που προσδιορίζουν τη συγκεκριμένη θέση και πολιτική έκφρασή τους.

Ας συνοψίσουμε τις προτάσεις που στηρίζουν τη βασική υπόθεσή μας. Υποστηρίξαμε, λοιπόν, ότι οι αντιστάσεις των παραπάνω στρωμάτων παίρνουν έναν ιδιαίτερο κοινό χαρακτήρα, που τα κοινωνικά κινήματα έρχονται να εκφράσουν αντανακλώντας κυρίως στο ιδεολογικό και πολιτικό πεδίο την αντικειμενική κοινωνική θέση τους. Εκφράζουν τους νέους κοινωνικούς ανταγωνισμούς που όμως πάντα παραμένουν οργανικά συνυφασμένοι με την ταξική μορφή της κοινωνικής πάλης.

2. Κοινωνικοί προσδιορισμοί της οικολογικής έκφρασης

Θα ήταν μεθοδολογικά χρήσιμο να σημειώσουμε ότι οι σύγχρονες κοινωνιολογικές εμπειρικές έρευνες —αν και παρουσιάζουν αρκετά μειονεκτήματα και συνθετικούς περιορισμούς,²⁴ αφού βασίζονται σε μετρήσεις πάνω σε ένα δείγμα αρκετά περιορισμένο— είναι χρήσιμες στην ανάλυσή μας για να προσδιορίσουμε τις κοινωνικές ορίζουσες του οικολογικού κινήματος. Χρησιμεύουν όμως απλώς ως μέσα—εργαλεία για να διασταυρώσουμε ορισμένες υποθέσεις και να διατυπώσουμε ενδεικτικές παρατηρήσεις. Και τούτο γιατί η ιδεολογία γενικά δεν μπορεί, σε καμιά περίπτωση, να συλλαμβάνεται ως συγκροτημένο σύνολο ή υποσύνολο αντιλήψεων μέσα από τέτοιας μορφής έρευνες. Η ιδεολογία αντίθετα νοείται ως η «αναπαράσταση σχέσεων» (με την αλτουσεριανή έννοια του όρου) που υλοποιούνται μέσα στην ταξική πρακτική.²⁵ Απ' αυτή την άποψη η εμπειρική προσέγγιση μπορεί να λειτουργήσει μόνο σ' ένα δεύτερο επίπεδο ως εργαλείο για τη διευκρίνιση των υποθέσεων του θεωρητικού σχήματος.

Τα συμπεράσματα των κοινωνιολογικών εμπειρικών ερευνών αναφορικά με τις κοινωνικοπολιτικές ορίζουσες του οικολογικού κινήματος ουσιαστικά δεν διαφοροποιούνται από τις υποθέσεις που διατυπώσαμε στο θεωρητικό πλαίσιο που μόλις διαγράψαμε. Εδώ θα προχωρήσουμε στην παράθεση και ανάλυση των επιμέρους στοιχείων που θεμελιώνουν τις υποθέσεις που ήδη προτείνουμε.

Πριν απ' όλα, το σύνολο των επιστημονικών ερευνών που έχουν δει το φως της δημοσιότητας δείχνουν με σαφήνεια την άμεση σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο στοιχείο «ηλικία» από τη μια και ψήφος ή οικολογική πολιτική εγγύτητα από την άλλη.²⁶ Οι νεότερες γενιές έχοντας εξασφαλίσει ένα σχετικά ανώτερο επίπεδο υλικής διαβίωσης εναποθέτουν «τις ελπίδες τους σε μια κοινωνία περισσότερο βασισμένη σε μετα-υλιστικές αξίες».²⁷ Η ποιοτική βελτίωση των όρων διαβίωσης ανάγεται έτσι σε πρωταρχική επιδίωξή τους.

24. Ειδικότερα για αυτά τα προβλήματα στο Madeleine Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, 4η έκδ., Παρίσι, Dalloz, 1974, σ. 568-610.

25. Louis Althusser, *Θέσεις*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1977, σ. 101-102 και Ν. Poulantzas, *Les classes sociales...*, ό.π., σ. 310.

26. Σύμφωνα με δημοσκόπηση που δημοσίευσε το περιοδικό *Le Point* το φθινόπωρο του 1976, το 51% των νέων ηλικίας 16-21 χρόνων δήλωσαν ότι θα υπερψήφισαν υποψήφιο οικολόγο (αναφέρεται στο L. Samuel, *Guide pratique de l'écologiste*, Παρίσι, Belfond, 1978, σ. 155). Παρόμοια διαπίστωση διατυπώνει ο D. Boy, «Le vote écologiste en 1978», *R.F.S.P.*, Απρίλιος 1981, τ. 31, σ. 401. Επίσης J.-L. Rapodi, «Les conséquences de l'apparition des mouvements écologistes sur le système de partis», *Colloque sur le vote des partis politiques dans le développement des démocraties parlementaires* (Strasbourg, Conseil de l'Europe, 30-31 Μαρτίου 1978, σ. 31-39), σ. 34.

27. D. Boy, ό.π., σ. 410.

Ωστόσο η παραπάνω διαπίστωση έχει σχετικό χαρακτήρα. Ο κορεσμός σε υλικά αγαθά εξαρτάται μάλλον από την καταγωγή, ή ακόμη περισσότερο από την κοινωνική θέση που κατέχει το άτομο, παρά από την ηλικία. Παρατηρούμε έτσι ότι αποτελεί συχνότερο φαινόμενο να συναντάς νέους αστικής ή μικροαστικής καταγωγής στους χώρους των οικολόγων, ενώ αντίθετα σπανίζει η παρουσία νέων λαϊκής προέλευσης.²⁸ Πράγματι είναι σχετικά ελάχιστοι οι οικολόγοι με ρίζες στους εργάτες του δευτερογενούς τομέα· η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται τόσο από ειδικότερες έρευνες που αναφέρονται στους νέους εργατικής προέλευσης (μελέτες πάνω στην πολιτική συμπεριφορά των φοιτητών) όσο και από μελέτες που αφορούν την πολιτική συμπεριφορά της εργατικής τάξης γενικότερα. Ο P. Lebreton είχε τονίσει χαρακτηριστικά την αναγκαιότητα «ορισμένου επιπέδου ανέσεων για να γίνει κάποιος οικολόγος και την κατάκτηση στοιχειωδών αναγκών για να απολαύσει την πολυτέλεια της οικολογίας».²⁹ Απεναντίας, η συμμετοχή στο οικολογικό κίνημα νέων αστικής ή μικροαστικής προέλευσης είναι αρκετά σημαντική αφού 45% (18-24 ετών) και 20% (25-29 ετών) ανάμεσα σ' αυτούς έχουν πατέρα που ανήκει στην κατηγορία «ανώτερο» ή «μεσαίο» στέλεχος. Επιπλέον η κοινωνική θέση που κατέχουν οι οικολόγοι, η οποία εξαρτάται βασικά από την κοινωνικο-παγγελματική κατηγορία που ανήκουν ή το εισόδημά τους, προσδιορίζει σημαντικά την ιδεολογική και πολιτική τους έκφραση. Αρκετές μελέτες³⁰ δείχνουν ότι είναι τα μεσαία μισθωτά στρώματα και τα διανοητικά επαγγέλματα που συνθέτουν, κατά κύριο λόγο, την οικολογική πολιτική πελατεία.

Η συμβολή του πολιτιστικού παράγοντα, ιδιαίτερα του συγκεκριμένου μορφωτικού επιπέδου του ατόμου στη διαμόρφωση της οικολογικής ευαισθησίας, πρέπει να τύχει εδώ της προσοχής μας. Προερχόμενοι κατά ένα μεγάλο μέρος από αστικές ή μικροαστικές οικογένειες, οι προσκείμενοι στο οι-

28. *Idem*, σ. 410 και 411. Επίσης J.-L. Parodi, *ό.π.*, σ. 35.

29. P. Lebreton, *L' ex-croissance. Les chemins de l' écologisme*, Παρίσι, Denoël, 1978, σ. 187.

30. Μεταξύ άλλων: J. Neri, C. Ribay, *ό.π.*, σ. 21-24. Επίσης, D. Boy, *ό.π.*, σ. 412-413 και L. Samuel, *ό.π.*, σ. 155. Επιπλέον, η ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων δείχνει ότι οι οικολόγοι επιτυγχάνουν υψηλότερα ποσοστά σε «αστικά» διαμερίσματα στο Παρίσι, όπως το V, VI ή VII (βλ. J.-P. Bras, *ό.π.*, σ. 73, C. Perrot, *ό.π.*, σ. 58). Εξάλλου στις προεδρικές εκλογές του 1981 τα εκλογικά μηνύματα βρήκαν μεγαλύτερη απήχηση σε περιοχές με ανεβασμένο το γενικότερο επίπεδο ανάπτυξης, όπως στην Essonne (5,35%), στη Haute-Savoie (5,29%), στην Haut-Rhin (5,25%), στο Val d' Oise (5,08%), και στην Hautes-Alpes (5,05%) (Πηγή: «L' Election Présidentielle 24 Απριλίου - 10 Μαΐου 1981», *Le Monde* (Dossiers et documents), Μάιος 1981, σ. 112). Η διαπίστωση αυτή επαληθεύεται και από τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 16ης Μαρτίου 1986, αφού, παρά τη γενικότερη εκλογική καθίζηση των οικολόγων, στις περιοχές αυτές κατόρθωσαν να διατηρήσουν ένα σεβαστό ποσοστό που ανέρχεται στο τριπλάσιο περίπου του εθνικού μέσου όρου της εκλογικής επιτυχίας τους. («Banque-route chez les Verts», *Liberation*, 18 Μαρτίου 1986).

κολογικό κίνημα διαθέτουν ένα αρκετά ανεπτυγμένο μορφωτικό επίπεδο.³¹ Να σημειώσουμε μάλιστα την αριστερή τοποθέτηση που χαρακτηρίζει ειδικότερα αυτήν την κατηγορία των οικολόγων.³² Αλλά η σημασία του πολιτιστικού παράγοντα παραμένει και αυτή σχετική στο βαθμό που εξαρτάται κατά ένα μεγάλο ποσοστό από την κοινωνική θέση, που τελικά αυτοί κατέχουν. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τη διατύπωση του D. Boy η απόκτηση κάποιου ανώτερου μορφωτικού επιπέδου οδηγεί σε μια συμπάθεια προς τον οικολογισμό, αλλά αυτή εμφανίζεται πιο συχνά όταν παρατηρείται άμεση σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές προσδοκίες (ανάλογες με τη σχολική επένδυση) και την πραγματικά κατακτημένη κοινωνική θέση.³³

Τέλος, ένα ακόμη στοιχείο πρέπει να τύχει της προσοχής μας· το επίπεδο της βιομηχανικής ανάπτυξης, καθώς επίσης τα υψηλά επίπεδα ρύπανσης μιας συγκεκριμένης περιοχής, συντελούν καθοριστικά στη λαϊκή ευαισθητοποίηση πάνω στα οικολογικά προβλήματα.³⁴

Ας διατυπώσουμε συνοπτικά τις υποθέσεις που παραπάνω εξετάσαμε:

α. Η ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης και η διαμόρφωση συγκεκριμένης πολιτικής συμπεριφοράς εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το άμεσο περιβάλλον διαβίωσης του ατόμου.³⁵ Το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν (καταγωγή, κοινωνική θέση, ή ακόμη η ιδιαίτερη ταξική σύνθεση αυτού του περιβάλλοντος) και το περιβάλλον όπου κατοικούν (περιοχές έντονα εκβιομηχανισμένες και υποβαθμισμένες) αποτελούν δύο βασικές προσδιοριστικές παραμέτρους.

31. Σε τελευταίες δημοσκοπήσεις με αντικείμενο την πολιτική συμπεριφορά των φοιτητών διαφαίνεται η ιδιαίτερη προτίμηση των νέων με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο στους οικολόγους. Όμως, όπως και σε εθνική κλίμακα, και εδώ παρατηρείται η κλίση πτώση της επιρροής των οικολόγων. Έτσι ενώ σε παρόμοια έρευνα το 1977 επηρέαζαν περίπου το ένα τρίτο των φοιτητών, το 1986 το ποσοστό αυτό αγγίζει μόλις το 7% (αρκετά πάντως υψηλότερο του εθνικού ποσοστού που δεν υπερβαίνει το 1,2%). Το μεγαλύτερο μέρος των υπολοίπων μεταφέρουν την προτίμησή τους στο Σοσιαλιστικό Κόμμα. Δύο κατηγορίες ανάμεσα σ' αυτούς που παραμένουν πιστοί κατέχουν τα υψηλότερα ποσοστά οικολογικής ευαισθησίας: οι φιλόλογοι και εκείνοι των θετικών επιστημών με ένα ποσοστό 15% κατέχουν την πρώτη θέση στην κλίμακα προτίμησης (η προτίμηση των πρώτων συνδυάζεται με τα γενικότερα ιδεολογικοποιημένα κριτήρια των επιλογών τους, των δευτέρων εξαρτάται από τις ειδικότερες επιστημονικές ευαισθησίες τους...). Πηγή: *Le Monde Supplément Campus*, αρ. 1, 6 Μαρτίου 1986.

32. D. Boy, *ό.π.*, σ. 412.

33. D. Boy, *ό.π.*, σ. 415. Οι διανοούμενοι, απ' αυτή την άποψη, αποτελούν ενδεικτικό παράδειγμα. Ο διαθέσιμος χρόνος, η υλική και επαγγελματική κατάσταση και το πνευματικό επίπεδο επιτρέπουν την κριτική τοποθέτηση πάνω στα οικολογικά προβλήματα, γεγονός που διαφαίνεται από το υψηλό ποσοστό συμμετοχής τους στο οικολογικό κίνημα (B. Lalonde και D. Simonet, *ό.π.*, σ. 163).

34. J.-P. Bras, *ό.π.*, σ. 73 και C. Perrot, *Les mouvements écologistes face à l' action politique* (Mémoire DEA, Paris II), Παρίσι 1979, σ. 58.

35. J. Klatzmann, «Comportement et classes sociales», στο *Les élections du 2 Janvier 1956*, υπό τη διεύθυνση των M. Duverger, F. Goguel, J. Touchard, F.N.S.P., σ. 261.

β. Το σχετικά ανεπτυγμένο μορφωτικό επίπεδο, σε συνδυασμό με τη συγκεκριμένη κοινωνική θέση, φαίνεται ότι συμβάλλει στην εντονότερη απήχηση των οικολογικών μηνυμάτων στο χώρο των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

3. Ειδική σχέση αυτονομίας και οικολογική πολιτική έκφραση

Από τη στιγμή που έστω και δευτερευόντως οι οικολόγοι εμφανίζονται στο πολιτικό προσκήνιο, καλούνται να αποσαφηνίσουν την πολιτική τοποθέτησή τους. Το πρόβλημα της πολιτικής έκφρασης και πρακτικής τους συζητείται πλέον με τους παραδοσιακούς όρους ταξινόμησης.

Η έλλειψη ομοιογένειας και η εσωτερική διαφοροποίησή τους αντανακλώνται και σ' αυτό το πεδίο. Έτσι διαπιστώνουμε την ύπαρξη οικολόγων που προσανατολίζονται σε συντηρητικές τοποθετήσεις, άλλων που κλείνουν σε αριστερές επιλογές, αρκετών που δηλώνουν «απολιτικοί». Μερικοί, τέλος, προτιμούν να εκφράζονται μέσα από μια ενδεικτική πολιτική «αδράνεια» αφού δεν αναγνωρίζουν άλλη επιλογή παρά τον οικολογισμό ή την αποχή.

Η ανομοιογένεια και η κινητικότητα των οικολόγων ψηφοφόρων δυσχεραίνει τη λεπτομερή προσέγγιση των επιμέρους πολιτικών προσανατολισμών τους. Εδώ θα περιοριστούμε στην ανάπτυξη ορισμένων υποθέσεων. Η ανάλυση και τεκμηρίωσή τους αναμφίβολα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο παραπέρα έρευνας.

Όπως δείξαμε παραπάνω, οι οικολόγοι βρίσκουν μεγαλύτερη απήχηση στα μεσαία κοινωνικά στρώματα, τα οποία κατά κανόνα υιοθετούν τη μικροαστική ιδεολογική αντίληψη και τα αποτελέσματα που αυτή παράγει στο επίπεδο της πολιτικής συμπεριφοράς. Η ενδιάμεση θέση τους στο κοινωνικό πεδίο δεν επιτρέπει να αναπτύσσουν πολιτική θέση μακροχρόνια αυτόνομη.³⁶

Με το να αποτελεί στο επίπεδο της ιδεολογίας ένα ιδιαίτερο πεδίο πάλης ανάμεσα στη εργατική και στην ιδεολογία της εργατικής τάξης αφού διατηρεί (με έναν όμως ειδικό χαρακτήρα που τον διαφοροποιεί καθοριστικά, όπως θα δούμε παρακάτω) τα ιδιαίτερα στοιχεία που προσδιορίζουν άλλωστε και την ειδικότητά του ως «μικροαστικό ιδεολογικό υπο-σύνολο», ο οικολογισμός στο επίπεδο της πολιτικής πρακτικής αναζητά την πολιτική έκφρασή του με το να επικαλύπτει, σε ένα σύνολο επιμέρους τάσεων, σχεδόν όλο το φάσμα των βασικών πολιτικών ρευμάτων.

Η εμπειρική μελέτη των πολιτικών επιλογών των οικολόγων αποδεικνύει ότι σημαντικός αριθμός ανάμεσά τους επιδεικνύει κάποια ευαισθησία

36. N. Poulantzas, *Les classes sociales dans le capitalisme... ό.π.*, σ. 307 κ.ε.

προς την αριστερά. Η εκλογική συμπεριφορά τους όμως ποικίλλει ανάλογα με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες καλούνται να εκφράσουν την επιλογή τους. Ο «οπορτουνισμός», που τελικά καθορίζει την τοποθέτησή τους, δεν επιτρέπει τελικά τη σαφή διατύπωση μιας πρότασης.³⁷ Διαφάνεται πάντως ως πιθανή υπόθεση ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα και το συντηρητικό κόμμα της δεξιάς (RPR) στη Γαλλία βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα στην κλίμακα των προτιμήσεων των οικολόγων, ενώ οι σοσιαλιστές και λιγότερο οι κεντροδεξιοί ζισκαρδικοί απολαμβάνουν σε μεγαλύτερο βαθμό τη συμπάθειά τους.³⁸ Ωστόσο, όπως τονίσαμε, για να συμφωνήσουμε με τη διαπίστωση του D. Boy, παρά τη «μετατόπιση προς τους παραδοσιακούς πολιτικούς πόλους, καθεμιά από τις τάσεις του οικολογισμού διατηρεί την ιδιαίτερη πρωτοτυπία της»³⁹ τοποθετημένη σε κριτική απόσταση απέναντί τους.⁴⁰

Σε κάθε περίπτωση, η κεντρομόλος πολιτική στάση των οικολόγων επιβεβαιώνεται, με διαυγέστερο μάλιστα τρόπο, στο χώρο εκείνων που τελικά επιλέγουν ως πολιτική τακτική την «αποχή». Η κεντρώα πολιτική τοποθέτηση αυτής της κατηγορίας πρέπει να θεωρείται αρκετά πιθανή. Έστω και αν

---

37. D. Boy, *ό.π.*, σ. 397. Σύμφωνα με τις αναλύσεις της εφημερίδας *Le Matin* για τις βουλευτικές εκλογές του 1978 στη Γαλλία, ενώ δεν διατυπώνουν σαφή θέση για τις επιλογές τους, στον δεύτερο γύρο των εκλογών δείχνουν σαφή προτίμηση στους σοσιαλιστές (66%) παρά στη δεξιά (19%), στο L. Samuel, *ό.π.*, σ. 155. Αναφορικά με το ζήτημα αυτό διαφωτιστικές είναι οι αναλύσεις των J. Neri, C. Ribay, *ό.π.*, σ. 59, καθώς επίσης του E. Dupoirier, «Le vote écolo-giste (1974-1979). Ecologie électorale du mouvement écologiste», *Ecologie politique*, Παρίσι, AFSP, 1980.

38. Σύμφωνα με τις δημοσκοπήσεις IFOP-Le Point (αναφέρεται από L. Samuel, *ό.π.*, σ. 155). Χαρακτηριστική είναι η εκλογική συμπεριφορά των Γάλλων οικολόγων σύμφωνα με τα αποτελέσματα των τελευταίων βουλευτικών εκλογών της 16ης Μαρτίου 1986. Παρά το σύστημα αναλογικής που ίσχυε σ' αυτές τις εκλογές, η ψυχολογία της χαμένης ψήφου δεν μπόρεσε να μετριάσει, λειτουργώντας τελικά προς όφελος των σοσιαλιστών. Έτσι το απογοητευτικά χαμηλό ποσοστό των οικολόγων σ' αυτές τις εκλογές (1,21%) ακολουθήθηκε από τη μαζική πριμοδότηση των συνδυασμών του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Το ποσοστό του 3,37% των ευρωεκλογών του 1984 (όταν οι σοσιαλιστές άγγιξαν τα χαμηλότερα ποσοστά: 20,75%) δεν μπόρεσε να αντισταθεί στην «ανάγκη» υπερψήφισης των σοσιαλιστών στις εκλογές του '86.

39. D. Boy, *ό.π.*, σ. 403.

40. Η διαπίστωση του Vadrot για τον διφορούμενο χαρακτήρα της εκλογικής συμπεριφοράς των οικολόγων επιβεβαιώνει τις παραπάνω παρατηρήσεις. Το παράδειγμα του Montélimar και του δου διαμερίσματος του Παρισιού, δείχνουν την τάση των οικολόγων να απόσχουν από την ψηφοφορία στον δεύτερο γύρο στις περιπτώσεις που η νίκη της αριστεράς θεωρείται βέβαιη. Στην αντίθετη περίπτωση, όμως, προσφέρουν την ψήφο τους στην αριστερά. Πρόκειται, τελικά, για ψήφο «αριστερής αλληλεγγύης». Στο βαθμό που η παρατήρηση αυτή επιβεβαιώνεται από τις αναλύσεις των εκλογικών αποτελεσμάτων, διαπιστώνεται ο επαμφοτερίζων χαρακτήρας της οικολογικής ψήφου και ο οπορτουνιστικός χαρακτήρας της οικολογικής αποχής (C.-M. Vadrot, *L'écologie histoire d'une subversion*, Παρίσι, Syros, σ. 153).

εκλογικά, τελικά, προτιμούν την αποχή απ' όποια άλλη παραδοσιακή επιλογή.⁴¹

Τέλος, όσοι δηλώνουν «απολίτικοι» διατηρούν αναμφίβολα σημαντικό ποσοστό στο χώρο των οικολόγων. Στην πραγματικότητα, η αποστροφή προς την πολιτική ουσιαστικά σηματοδοτεί την απόρριψη συγκεκριμένων μορφών πολιτικής έκφρασης, που θεωρείται ότι λειτουργούν ως μηχανισμοί εμπλοκής της κοινωνικής μετεξέλιξης.⁴² Στο χώρο αυτό συναντιούνται μικροαστικά στοιχεία που αντιμετωπίζουν με επιφυλακτικότητα την ένταξή τους σε κομματικούς μηχανισμούς, διάφοροι αριστεριστές και γενικά οι «ανοργάνωτοι» που πάντοτε διατίθενται εχθρικά σε κάθε μορφή πολιτικής οριοθέτησης. Στοιχεία που τελικά, με εξαίρεση τους αριστεριστές, τείνουν σε κεντρικές πολιτικές τοποθετήσεις.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις επιτρέπουν να διακινδυνεύσουμε τη διατύπωση κάποιων βασικών προτάσεων αναφορικά με την πολιτική τοποθέτηση των οικολόγων.

Ο οικολογισμός, στο πολιτικό πεδίο, διατηρεί μια κεντρώα πολιτική έκφραση που άμεσα σχετίζεται με την απόλυτη άρνηση της πολιτικής διάστασης αριστερά – δεξιά. Αλλά και αν ακόμη στο πολιτικό πεδίο μπορεί να υποστηριχθεί ότι τοποθετείται στο κέντρο και *πάνω* στο ίδιο επίπεδο που ορίζεται με άξονα τη διάκριση «αριστερά – δεξιά», στο επίπεδο της ιδεολογίας είμαστε υποχρεωμένοι να αναγνωρίσουμε μια σημαντική διαφοροποίηση. Εκεί ο οικολογισμός ίσως να τοποθετείται στο κέντρο της παραδοσιακής προβληματικής αλλά σε ένα άλλο επίπεδο απ' αυτό που θεμελιώνεται η διάκριση των δύο βασικών ταξικών ιδεολογιών – της αστικής ιδεολογίας και της ιδεολογίας της εργατικής τάξης.

Την τελευταία αυτή υπόθεση θα επιδιώξουμε να διευκρινίσουμε και να θεμελιώσουμε στη συνέχεια.

---

41. Αρνούνται το σχηματισμό κυβέρνησης της αριστεράς (12%) ή της δεξιάς (14%), προωθώντας αντίθετα την ιδέα σχηματισμού κυβέρνησης του κέντρου (23%) μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1978 στη Γαλλία. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και οι αναλύσεις του D. Boy, *ό.π.*, πίνακες 1 και 2, σ. 396 και 397 αντίστοιχα.

42. R.G. Schwartzberg, *Sociologie Politique*, Paris, Montchrestien, 1977, σ. 341 και 363. Επίσης όπως σημειώνουν οι M. Durand και Y. Harff, «πολλοί σύλλογοι [οικολόγων] δηλώνουν απολίτικοι με την έννοια ότι προσανατολίζονται ή υπεραμύνονται της ανεξαρτησίας τους από τα πολιτικά κόμματα» (M. Durand και Y. Harff, *La qualité de la vie. Mouvement écologique, Mouvement ouvrier*, Παρίσι, Mouton, 1977, σ. 75, σημ. 17).

III. ΟΙΚΟΛΟΓΙΣΜΟΣ: ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ

Διαθέτουμε ήδη αρκετά βασικά στοιχεία που επιτρέπουν να προσεγγίσουμε, από ιδεολογική άποψη, την οικολογική προβληματική. Μπορεί, και με ποια έννοια, να υποστηριχθεί ότι η οικολογία είναι και ιδεολογία; Σε τι συνίσταται ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της; Η συζήτηση αυτή προϋποθέτει, χωρίς αμφιβολία, ευρύτερη θεωρητική ανάλυση των νέων κοινωνικών κινήμάτων και ειδικότερα του οικολογικού, που όμως δεν φιλοδοξούμε να αναλάβουμε, στα πλαίσια αυτού του άρθρου. Εδώ επιχειρείται η διατύπωση κάποιας μεθοδολογικής πρότασης και η χάραξη ενός θεωρητικού πλαισίου προσέγγισης. Απ' αυτή την άποψη, το περιεχόμενο της ανάλυσης είναι ίσως λιγότερο ενδιαφέρον, αφού εμπεριέχει πλήθος υποθέσεων, απ' ό,τι ο γενικός θεωρητικός προσανατολισμός του.

1. Πολιτισμική έκφραση και ιδεολογική ειδικότητα

Τόνισαμε ότι το κεντρικό ζήτημα της οικολογίας παραμένει η αναζήτηση μιας νέας σχέσης ισορροπίας ανάμεσα στη φύση και την κοινωνία. Διευρύνοντας τους ορίζοντες των αναζητήσεών της έρχεται να εκφράσει μια «νέα ευαισθησία», μια νέα προβληματική, που ξεπερνά τα όρια της παραδοσιακής τεχνοκρατικής αντίληψης σύμφωνα με την οποία η οικολογία αποτελεί την επιστήμη και την τεχνική που αναζητά απλώς να καθορίσει τις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στο ζωικό είδος και το χώρο ανάπτυξής του.⁴³ Σε αντίθεση με αυτή την παραδοσιακή αντίληψη, η οικολογία δεν περιορίζει την ανάπτυξη της στην απλή σύνθεση των άλλων επιστημών, ώστε να τις υποβάλλει λειτουργικά ενσωματωμένες στην υπηρεσία της φύσης και του ανθρώπινου είδους, αλλά αναφέρεται σε μια ανεπτυγμένη μορφή «οικολογικής συνείδησης» που βασικά αναδεικνύει τον κυρίαρχο κοινωνικό χαρακτήρα της.

Ας αποσαφηνίσουμε αυτή την πρόταση. Σημειώσαμε στην προηγούμενη ανάλυσή μας πως το οικολογικό κίνημα εμφανίζεται ως αποτέλεσμα, στο κοινωνικό επίπεδο και το πολιτικό πεδίο, σειράς νέων συγκρούσεων που εμφανίζονται και αναπτύσσονται στα πλαίσια των σύγχρονων οργανικών κοινωνιών.⁴⁴ Συγκρούσεις που αντανακλούν τη βασική αντίφαση ανάμεσα

43. Ph. Lebreton, *ό.π.*, σ. 167.

44. Για την έννοια και τη δομή των οργανικών κοινωνιών βλ. Emile Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, 11η έκδ., Παρίσι, PUF, 1950, σ. 81 κ.ε. Αλλά κυρίως τις ανάλυσεις του ίδιου στο *De la division du travail social*, 7η έκδ., Παρίσι, PUF, 1960. Ειδικότερα

στη συγκεντροποίηση της παραγωγής και την αυταρχικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων την ίδια στιγμή που παράγεται και αναπαράγεται η κοινωνική δομή στη βάση ενός ανελέητα κατακερματισμένου κοινωνικού ιστού. Η οικολογία παρεμβαίνει και εκθέτει μια άλλη πρόταση πάνω στα θεμελιώδη αυτά προβλήματα των σύγχρονων κοινωνικών σχηματισμών. Απορρίπτει τις βασικές αρχές της οικονομίας της ανάπτυξης και τονίζει τις οικολογικές συνέπειες που προκαλεί πάνω στη φύση αλλά και στην ποιότητα της κοινωνικής και ατομικής ζωής. Αλλά το σημαντικό στοιχείο, που άλλωστε ορίζει και την ειδικότητα της παρεμβατικής λειτουργίας της, παραμένει η κριτική στάση που διατηρεί στην πολιτισμική όψη αυτών των συνεπειών. Κεντρικό σημείο, με άλλα λόγια, της αμφισβήτησης και ειδοποιό όρο της οικολογικής προβληματικής αποτελούν οι αντανάκλασεις που προκαλούν, στο πολιτισμικό επίπεδο, οι αντιφάσεις των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών. Αντιφάσεις που τελικά εκφράζουν την εκρηκτική αντίθεση ανάμεσα στη συγκεκριμένη φύση και λειτουργία των αξιών κοινωνικής ενσωμάτωσης και στις ανώτερες, υπαρξιακές κατά βάση, πολιτισμικές αξίες.⁴⁵

Έτσι, το πολιτισμικό στοιχείο ως κυρίαρχη βαθμίδα, με την έννοια ότι προσδιορίζει το σύστημα ενός κοινωνικού σχηματισμού,⁴⁶ ανάγεται σε βασικό ειδοποιό στοιχείο της οικολογικής προβληματικής, ορίζοντας τελικά την ειδικότητα της ιδεολογικής έκφρασής της.

Η οικολογική αμφισβήτηση σε καμιά περίπτωση δεν περιορίζεται στη στεία κριτική αντιπαράθεση. Η πραγματική άσκηση της κριτικής συνειδησίας, σημειώνει ο Tomas Maldonado, «είναι πάντα αναπόσπαστα συνυφασμένη με τη θέληση για αναζήτηση μιας διαρθρωμένης, συνεκτικής, προγραμματισμένης εναλλακτικής πρότασης στη σπασμοδικότητα της εποχής μας».⁴⁷ Στην οικολογική προβληματική, με άλλα λόγια, η κριτική και η αμφισβήτηση των δομών της βιομηχανικής κοινωνίας συναντάται με την πρόταση νέων πολιτισμικών αξιών που καθορίζουν την ιδεολογική ειδικότητά της· η έννοια της ευτυχίας και της ελευθερίας, του αυθορμητισμού και της αυτοδιάθεσης του ατόμου, στα πλαίσια μιās προωθημένης κοινωνικής δικαιοσύνης, αποτελούν τα βασικά στοιχεία της νέας αντίληψης για τις ανθρώπινες σχέσεις. Πα-

---

τις παρατηρήσεις του M. Bookchin, *Pour une société écologique*, Παρίσι, Chr. Bourgois, 1976, σ. 69.

45. M. Durand, Y. Harff, *ό.π.*, σ. 42.

46. Πάνω σ' αυτά τα ζητήματα σημαντικές είναι οι θεωρητικές κατασκευές της αμερικανικής κυρίως συστηματικής κοινωνιολογίας με βασικούς εκφραστές του, P. Sorokin, *Society, Culture and Personality: Their Structure and Dynamics*, Νέα Υόρκη, Harper, 1947 και Social and Cultural Dynamics, Boston, Porter-Sargent, 1957. Καθώς επίσης Talcot Parsons, *The Social System*, Νέα Υόρκη, Free Press of Glencoe, 1951.

47. T. Maldonado, «Environnement et idéologie. Vers une écologie critique», Παρίσι, «Union Gen. d' éd» (*Le Monde* 10/18), 1972, σ. 9.

ράλληλα προτείνονται διαφοροποιημένοι τρόποι ζωής, στη βάση νέων αρμονικών μορφών οργάνωσης των σχέσεων ανάμεσα στη βιολογία και τη φύση, από τη μια μεριά, στην κοινωνία και τον πολιτισμό, από την άλλη· κυρίαρχη παραμένει, πάντα, η αγωνία να επαναπροσδιοριστεί η διαλεκτική σχέση ανθρώπου και φύσης και να αποκατασταθεί ένας άλλος ισόρροπος τύπος σχέσεων ανάμεσα στις δύο αυτές συνιστώσες. Η οικολογία διευρύνει τον προβληματισμό αφού μετατοπίζει το κέντρο της συζήτησης στο βασικό ζήτημα, τις «σχέσεις του ανθρώπου με τη φύση και με τα άλλα ανθρώπινα όντα»⁴⁸ «επαναστατικοποιώντας», κατά κάποιο τρόπο, την οπτική γωνία κάτω από την οποία διεισδύουμε στις σχέσεις των στοιχείων του οικοσυστήματος στο σύνολό του.

Αναζητά, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Μ. Bookchin, ο νέος οικολογισμός, σε αντίθεση με τους άλλους -ισμούς, να προσδώσει «ένα αξία στο λόγο, στη σκέψη και στη συνοχή των ιδεών».⁴⁹ Έτσι ξεπερνάει τη βασική προβληματική των παραδοσιακών ιδεολογιών, χωρίς όμως να χάνει τον ταξικό χαρακτήρα της, αφού, όπως τονίσαμε, τελικά αναπαριστά σχέσεις συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων και κατηγοριών με τις πραγματικές συνθήκες ύπαρξής τους.

Είναι πλέον σαφές ότι ο οικολογισμός αναζητά να διατυπώσει και να προτείνει ένα άλλο σύστημα κοινωνικών ιδεών και συμπεριφορών μέσα από την κριτική της κυρίαρχης ιδεολογίας και να χαράξει μια εναλλακτική προοπτική διεξόδου. Αλλά σε τι διαφοροποιείται από τις άλλες «υποταγμένες ιδεολογικές τάσεις»,⁵⁰ τόσο δηλαδή τη μικροαστική ιδεολογία όσο και την ιδεολογία της εργατικής τάξης;

Ανεπτυγμένη «έξω από το εργοστάσιο», η οικολογική προβληματική διαφωτίζει, κάτω από άλλη οπτική γωνιά, τις αντιφάσεις της κοινωνίας και χαράσσει ένα πλαίσιο για την ανάλυση και το ξεπέραςμα της κρίσης των βιομηχανικών κοινωνιών. Μεταθέτει το κέντρο της συζήτησης, ανάγοντας σε βασικό πρόβλημα τη σχέση ανθρώπου (συγκεκριμένος κοινωνικός σχηματισμός) και φύσης (αντικείμενο εργασίας σ' έναν συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής). Τοποθετεί το κοινωνικό πρόβλημα πάνω σε άλλη βάση, έξω από την παραγωγική διαδικασία και τις παραγωγικές σχέσεις, αφού τονίζεται, πλέον

48. C. Castoriades, D. Cohn-Bendit, *De l'écologie à l'autonomie*, Παρίσι, Seuil, 1981, σ. 119. Επίσης την άποψη του Μ. Bookchin, *ό.π.*, σ. 174.

49. Μ. Bookchin, *ό.π.*, σ. 11.

50. Υποταγμένες ιδεολογικές τάσεις νοούνται οι ιδεολογικές τάσεις που εκφράζουν τις «αναπαραστάσεις» των διαφόρων υποταγμένων κοινωνικών τάξεων. Πάνω σ' αυτές τις έννοιες κυρίως, Μ. Harnacker, *Les concepts élémentaires du matérialisme historique*, Βρυξέλλες, Contradictions, 1974, σ. 90-91. Επίσης για τον κατά βάση υποταγμένο χαρακτήρα της μικροαστικής ιδεολογίας στο Ν. Poulantzas, *Les classes sociales dans le capitalisme...*, *ό.π.*, σ. 318.

ουσιαστικά, ο πολιτισμικός χαρακτήρας του. Αναζητείται δηλαδή η προοπτική διεξόδου όχι πια μέσα από την αλόγιστη παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, αλλά την ποιοτική αναβάθμιση των όρων ζωής και την αναζήτηση νέων αξιών που να συνθέτουν μια νέα πολιτισμική πρόταση. Πρόκειται πράγματι για επανατοποθέτηση του προβλήματος για την αναζήτηση της συμφιλίωσης ανθρώπου—φύσης στη βάση της ποιοτικής αναβάθμισης της λειτουργικής σχέσης τους. Όπως, με άλλα λόγια, το διετύπωσε ο Β. Lalonde, ο οικολογισμός «δεν επανέρχεται στα ερμηνευτικά σχήματα που ήδη έχουν προταθεί αλλά τα υποβάλλει σε επανεξέταση».⁵¹

Είναι αυτό το στοιχείο που διαχωρίζει τον οικολογισμό, καθορίζει την ειδικότητά του και υπαγορεύει την ιδιαίτερη ύπαρξή του. Παραμένει κατά βάση ένα «μικροαστικό ιδεολογικό υποσύνολο» με την έννοια δηλαδή ότι αποτελεί ένα ιδιαίτερο πεδίο πάλης ανάμεσα στις δύο βασικές ιδεολογίες, όπως είχαμε την ευκαιρία να υποστηρίξουμε παραπάνω. Αλλά με την παρέμβαση των ιδιαίτερων στοιχείων της οικολογικής προβληματικής (επανατοποθέτηση του κοινωνικού προβλήματος μέσα από τη νέα πολιτισμική ενατένιση των σχέσεων ανθρώπου—φύσης), ο οικολογισμός αποκτά την ιδιαιτερότητά του και ανάγεται σε ιδιαίτερη περιοχή πάλης ιδεών και κοινωνικών συγκρούσεων. Τα στοιχεία αυτά προσδιορίζουν τη σχετική αυτονομία της οικολογικής έκφρασης στο ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο και επιτρέπουν στο κίνημα να παραμένει αυτόνομο έξω από την περιοριστική προβληματική που αναπτύσσεται στη διαδικασία και στις σχέσεις παραγωγής.

Ας σχηματοποιήσουμε τις παραπάνω προτάσεις. Ο οικολογισμός τοποθετείται σε ένα ιδιαίτερο επίπεδο «πάνω ή κάτω» από αυτό των άλλων ιδεολογιών, συμπεριλαμβανομένου και του μικροαστικού ιδεολογικού υποσυνόλου. Καθόσον και αυτό το τελευταίο τοποθετείται πάνω στο ίδιο επίπεδο με τις δύο άλλες βασικές ιδεολογίες, αφού δεν αποτελεί παρά το πεδίο ιδιαίτερης συνύπαρξης της αστικής ιδεολογίας, αυτής της εργατικής τάξης και ορισμένων ιδεολογικών μικροαστικών στοιχείων. Ο οικολογισμός όμως—παρόλο ότι κοινωνιολογικά εκφράζει μεσαία αστικά στρώματα— με την παρεμβολή του ειδοποιού ποιοτικού στοιχείου στην προβληματική του, διαφοροποιείται στο ιδεολογικό επίπεδο, σε τρόπο ώστε να διακρίνεται ως ένα *σχετικά υπερτοποθετημένο ιδεολογικό υποσύνολο*, αυτό της οικολογικής ιδεολογίας.

Η διαπίστωση αυτή μας υποχρεώνει να αναγνωρίσουμε τη βασική αντίφαση που διαφαίνεται ανάμεσα στην τοποθέτηση του κινήματος, όπως ήδη παρατηρήσαμε, στο πολιτικό επίπεδο, και στην ιδεολογική έκφρασή του. Πρόκειται, ίσως, για την επανάληψη ενός παραδοσιακού πλέον φαινομένου γνωστού στην πολιτική επιστήμη, σύμφωνα με το οποίο η ιδεολογική φόρτι-

51. Συνέντευξη του J.P. Ribes με τον Β. Lalonde *ό.π.*, σ. 47.

ση της πολιτικής αντιπαράθεσης εμφανίζεται συχνά όλο και περισσότερο ασθενέστερη.⁵² Εκεί οι πολιτικές επιλογές οδηγούν σε κεντρώα πολιτική τοποθέτηση. Ο ειδικός οικολογικός πολιτικός λόγος μεταπίπτει σε μια επαμφοτερίζουσα —είναι αλήθεια— κεντρώα πολιτική τοποθέτηση.

2. Ανάδυση μιας νέας πολιτισμικής πρότασης

Ορίσαμε την οικολογική ιδεολογία αλλά δεν καθορίσαμε ακόμη τα ιδιαίτερα στοιχεία και τον ειδικό χαρακτήρα της, ως σχετικά υπερ-τοποθετημένου ιδεολογικού υποσυνόλου.

Ο οικολογισμός, όπως άλλωστε χαρακτηριστικά σημειώνει ο R. Dumont, καλεί μάλλον σε μια νέα πολιτισμική πρόταση, που κατά κάποιο τρόπο απαιτεί «πολύ περισσότερο από εμάς την εσωτερική επανάσταση των αντιλήψεών μας, της νοοτροπίας και των σχέσεών μας».⁵³ Μια μορφή πολιτισμικής επανάστασης,⁵⁴ που καταλήγει, πολλές φορές, στην ολική ρήξη με τον υπαρκτό τύπο πολιτισμού.⁵⁵ Και παράλληλα διαγράφει τις προϋποθέσεις για να μορφοποιηθεί η νέα αντίληψη πάνω στις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και με τη φύση, που βασίζεται σε νέες αξίες, στην πολιτισμική επανάσταση, τέλος σ' ένα νέο ουμανισμό. Για να προωθηθούν ριζικές ποιοτικές αλλαγές στον τρόπο ζωής, για να διατυπωθεί νέα ηθική στην καθημερινή ζωή, για να αρθρωθεί ένας άλλος λόγος βασισμένος σε νέες ιδέες για την ανθρώπινη φύση, τις πραγματικές ανάγκες και δυνατότητές της.⁵⁶

Σε τι συνίσταται, λοιπόν, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας αυτού του νέου ουσιαστικά πολιτισμικού φαινομένου;

Πρόκειται για τη «Συνείδηση III», για να δανειστούμε την έκφραση του Charles Reich,⁵⁷ δηλαδή για νέα ηθική και νέα αισθητική αντίληψη; Ή μήπως πρόκειται για «ουτοπία» με την έννοια ότι αναζητά το απραγματοποίητο

52. R.G. Schwartzberg, *Sociologie politique*, σ. 342.

53. R. Dumont, *Seule une ecologie socialiste*, Παρίσι, R. Laffont, 1977, σ. 285.

54. Ivan Illich, *Libérer l'avenir: appel à une révolution des institutions*, Παρίσι, Seuil, 1972, σ. 186. Επίσης V. Labeyrie, «Crise écologique, crise de société et démocratie», *La Pensée*, τχ. 198, Μάρτιος - Απρίλιος 1978, σ. 99. Ακόμη, Alain Touraine, *Le communisme utopique, le mouvement de Mai*, Παρίσι, Seuil, 1968, σ. 291.

55. R. Dumont, *L'Utopie ou la mort*, Paris, Seuil, 1973, σ. 11. Επιπλέον ο R. Dumont κατά τη διάρκεια των γαλλικών προεδρικών εκλογών του 1974 με την «εκλογική διακήρυξη για έναν άλλο πολιτισμό» τονίζει ότι «τα προβλήματα δεν μπορούν να βρουν τη λύση τους παρά μέσα από ένα συνολικό κοινωνικό ή ακόμη καλύτερα πολιτισμικό σχέδιο». Ιδιαίτερα στο L. Samuel, *Ecologie*, ό.π., σελ. 168 και M. Durand, Y. Harff, ό.π., σ. 69.

56. Ivan Illich, ό.π., σ. 176.

57. Ch. A. Reich, *Le gain américain*, Παρίσι, R. Laffont, 1971.

και όχι το μη πραγματοποιημένο;⁵⁸ Ή μήπως, τέλος, πρόκειται για μια νέα «αισθητική» με την έννοια που ο Marcuse την έχει δεχθεί, δηλαδή ως τη δυνατή μορφή μιας ελεύθερης κοινωνίας;⁵⁹ Πρέπει μάλλον να θεωρήσουμε ότι και τα τρία παραπάνω στοιχεία εκφράζονται σ' αυτό το πολιτισμικό μόρφωμα. Πρόκειται για «αισθητική» στο μέτρο που το ποιοτικό κριτήριο κυριαρχεί στην προβληματική του οικολογισμού. Αλλά είναι συνάμα και ουτοπία, στο βαθμό που αναζητά τη μεταλλαγή της δραστηριότητάς μας χωρίς να προεικάζει τη δυνατότητα τελικής πραγμάτωσης αυτής της μεταλλαγής. Πρόκειται, τέλος, για νέα «ηθική» αφού εγκλείει ένα νέο τρόπο κοινωνικής συμπεριφοράς. Αυτή η τριπλή ουσία του οικολογισμού αν και προσδίδει στη νέα ιδεολογία φιλοσοφική χροιά, δεν αναιρεί τον βασικά κοινωνικό χαρακτήρα του οικολογισμού. Αφού άοκνα επιδιώκει να πραγματώσει στην καθημερινή ζωή αξίες και αντλήψει αντί να αναφέρεται μόνο σε αφηρημένα συστήματα ιδεών.

Η οικολογία λοιπόν εμφανίζεται, κατά κάποιο τρόπο, στο πεδίο της ιδεολογικής πάλης, ως ο προάγγελος ή ίσως ακόμη ως ο φορέας μιας νέας εποχής, όπου η πολιτισμική «ιδεολογική περιοχή»⁶⁰ θα μπορούσε να ασκήσει κυρίαρχη επιρροή στις κοινωνικές διεργασίες. Με την ίδια έννοια που ο F. Engels αναγνώριζε τον κυρίαρχο ρόλο της θρησκευτικής ιδεολογίας στα κινήματα αγροτικής εξέγερσης και σε μερικές πρωτόγονες μορφές του εργατικού κινήματος, από τον 14ο ως τον 17ο αιώνα.⁶¹ Αλλά ας σημειώσουμε δύο ουσιαστικές ιδιομορφίες: στη θέση της αγροτικής τάξης συναντάμε πλέον τη μάζα των μεσαίων κοινωνικά στρωμάτων.⁶² Η νέα ιδεολογία έχει τη θρησκεία της, αλλά μάλλον πιστεύει στην επίγεια αναζήτηση της ποιότητας της ζωής και στον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου, παρά σε κάποια υπέρτατη, μεταφυσική δύναμη.

---

58. Théodore Monod, «Une candidature hors série» στο R. Dumont, *La campagne de R. Dumont et du mouvement écologique*, Παρίσι, Sociétés Nouvelles, J.-J. Pauvert, 1974, σελ. 24.

59. H. Marcuse. *Vers la libération: au-delà de l' homme unidimensionnel*, Παρίσι, Denoël/Gothier, 1970, σ. 73.

60. Για την έννοια των «ιδεολογικών περιοχών» στο M. Harnecker, *ό.π.*, σ. 89.

61. F. Engels, *Λουδοβίκο Φόνερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας* (μετ. Φ. Φωτίου), Αθήνα, Θεμέλιο, 1976, σ. 46 και 78. Επίσης F. Engels, *Ουτοπιστικός σοσιαλισμός και επιστημονικός σοσιαλισμός* (μετ. Φ. Φωτίου), Αθήνα, Θεμέλιο, 1976, σ. 33.

62. M. Castells, *Luttes urbaines et pouvoir politique*, Παρίσι, F. Maspero, 1973, σ. 143.

Η οικολογία έφερε στην επιφάνεια μια σειρά νέων κοινωνικών αντιθέσεων. Έστω και αν μέχρι τώρα αποτελεί περισσότερο δυναμική παρέμβαση «απ' έξω» ο οικολογισμός, από το ίδιο το γεγονός ότι τοποθετείται —έστω και μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο— μέσα στις κοινωνικές διεργασίες, τροποποιεί τις παραδοσιακές μορφές έκφρασης της κοινωνικής και πολιτικής πάλης, χωρίς όμως να ανατρέπει ουσιαστικά τον κυρίαρχο ρόλο τους.

Εμπλούτισε, παράλληλα, τη φιλοσοφική και πολιτική σκέψη με νέα στοιχεία προτείνοντας ένα πλαίσιο κοινωνικής δράσης στα πλαίσια του οποίου κάθε άτομο ή κάθε κοινωνία θα μπορούσε να επιλέξει τη δική της «πραγματοποιήσιμη ουτοπία». Όμως τα ποιοτικά στοιχεία που προτείνει δεν μπορούν να αποσυνδεθούν από το θεμελιώδες πρόβλημα του χαρακτήρα των παραγωγικών σχέσεων, αφού δεν μπορούν να απομονωθούν οι σχέσεις του ανθρώπου με τη φύση, από τις σχέσεις εκμετάλλευσης των ανθρώπων μέσα στην κοινωνία. Η οικολογία ήδη πέρασε από την απλή αίσθηση ανησυχίας στη συνειδητοποίηση της αμείλικτης πραγματικότητας.

Τα αποτελέσματα όμως των τελευταίων εκλογών στην Γαλλία δείχνουν το βαθμό της αδυναμίας του οικολογικού κινήματος να παρέμβει καθοριστικά στις πολιτικές διεργασίες στη χώρα αυτή. Η οικολογική προβληματική έστω και αν έχει βρει τους πολιτικούς αντιπροσώπους της σε κάποια —όχι αμελητέα— κοινοτικά συμβούλια, σε εθνικό επίπεδο αναδεικνύεται σε χωρίς όρους συγκυριακό πιστό αιμοδότη του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Οι ιστορικοί αγώνες του κινήματος δεν αντιστάθηκαν μπροστά σε κάποια μέτρα της σοσιαλιστικής κυβέρνησης, που έστω και αν τελικά απομυθοποίησαν τα οράματα που τόσο άπλετα η «σοσιαλιστική» προοπτική είχε γεννήσει, αναδείχθηκαν επαρκέστατα να συσπειρώσουν γύρω από την εκλογική πλατφόρμα των σοσιαλιστών τις συντριμμένες και αποδεκατισμένες ευαισθησίες και αναζητήσεις των οικολόγων. Επιπλέον, και ίσως αυτό το στοιχείο είναι το σημαντικότερο, η εσωτερική πολυδιάσπαση και ο περιπτωσιακός-μερικός λόγος του κινήματος (που δεν θέλει να είναι ούτε δεξιός ούτε αριστερός) δεν κατόρθωσαν να αντισταθούν στην ιδεολογικοποιημένη αντιπαράθεση που χαρακτηρίζει την πολιτική διαμάχη στη Γαλλία, έστω και αν πλέον —όπως περίτρανα έδειξε ο τελευταίος προεκλογικός αγώνας— λειτουργεί μάλλον ως μηχανισμός αδράνειας και όχι ως πραγματικό στοιχείο σύγκρουσης. Το οικολογικό κίνημα κάτω απ' αυτές τις συνθήκες καταδικάζεται στην αφάνεια, αφήνοντας πλέον μόνο την ελπίδα ότι ίσως μέσα από την «ησυχία» της καθημερινής πρακτικής θα αναδειχθούν αποτελεσματικότεροι οι αγώνες μιας δεκαετίας.

Σε κάθε περίπτωση, με βεβαιότητα δεν μπορούμε να διαβλέψουμε τη

μελλοντική πολιτική του προοπτική. Ίσως το πρόβλημα να μην είναι και το κυρίαρχο. Χωρίς, όμως, να διατρέχαμε τον κίνδυνο κάποιας ανεκπλήρωτης προφητείας, με αρκετή βεβαιότητα θα υποστηρίζαμε ότι η οικολογία θα υπάρχει στο επίπεδο του πραγματικού για πάντα. Μέχρι την ημέρα που ο άνθρωπος θα πάψει να αλλοτριώνει τον άνθρωπο και απερίσκεπτα να εκμεταλλεύεται τη φύση. Μέχρι την ημέρα που η ισορροπία μέσα στην ίδια την κοινωνία καθώς επίσης ανάμεσα στην κοινωνία και το φυσικό περιβάλλον της θα έχει πραγματοποιηθεί.

Ή το αύριο θα διδαχθεί από το σήμερα και το χθες ή δεν θα υπάρξει.